

האדם על פי ר' ירמיה בן אלעזר

השדים והרוחות שהוליד האדם במשך מאה ושלושים השנים שהיה בנידוי, מזכירים את היכולת האנושית ליצור הרס שלא בצלם א-להים

דרשות של דיו

מבט ראשון על הדרשות כבר מגלה, כי למעט המילה האחרונה בדרשה האחרונה – ירושלים – רובן אינן קשורות לעם ישראל או לתורה. במילים אחרות – הן נושאות אופי אוניברסלי ומתאימות לאדם באשר הוא. יוצאים מן הכלל הם שני המאמרים (מס' 5 ו-6) העוסקים בכוחה המגן של התורה ובמילותיו של ה' מאז שחרב ביתו. מסיבה זו, ומסיבות נוספות שיתבררו להלן, יש להניח כי דרשות אלו אינן חלק אינטגרלי של הסדרה המקורית וכי אלו הוספו בשלב מאוחר לעריכה

הסימנים נועדו למנות ולזכור חוליות נפרדות המרכיבות חטיבה תלמודית, וזאת על ידי מתן שם – מעין 'קוד' - לכל מרכיב ומרכיב. מקור סימנים אלו הוא מן התקופה בה לימוד התלמוד היה על פה

הראשונה של החטיבה. כיוון שכך, ניתוחנו להלן אינו כולל מאמרים אלו. ציינו, כי לדרשות אלו מכנה משותף ראשוני – האוניברסליות; אך האם קשר אמיץ יותר אורג אותן יחד? ואם אכן כך הוא, האם יש חשיבות לסדר הופעתן? במילים אחרות, שאלתנו היא האם יש לחפש כוונה במעשה העריכה של החטיבה או שמא מדובר בלקט סתמי של מאמרים? התשובה לכך היא שלא רק שניתן לעשות זאת, אלא שחובתנו היא. הסוגה התלמודית היא כה מורכבת ורבת-אנפין, שהדבר מתבקש.

אם היינו רוצים לאפיין את הדרשות במילה אחת – היתה זו 'דיו', שתיים ביוונית. אין זו רק המילה שהסוגיה פותחת בה – 'דיומדין' = דיו עמודין, אלא כל אחת מן הדרשות מגלה לנו אספקט קוטבי בעולמו של הקב"ה: שבחו של אדם בפניו ושלא בפניו, פרנסה ברווח ובשבי מול צמצום בחופש, קללת בבל וקללת שומרון, מידת הקב"ה ומידת בשר ודם. גם מבחינה זו דרשות 5 ו-6 אינן מתאימות לאפיון זה. כיון שמחד קצרה היריעה מלהרחיב בכל דרשה, ומאידך עומדים אנו בפרשת בראשית, ננסה לגלות פנים בשתי הדרשות הראשונות ובזו האחרונה.

הניגוד בין האישה לאיש הוא כנראה הבסיסי והמושרש בעולמנו. בעולם הקדם-פמיניסטי הוא היווה את המסד והמסגרת ליחידה הגרעינית ביותר – המשפחה. ראש וראשון הוא כמובן השוני הפיסיולוגי; עצם יצירת התא המשפחתי והולדת

בפתח קבוצת הדפים שנלמדו השבוע, מופיעה סדרת דרשות של האמורא זה הארץ-ישראלי ר' ירמיה בן אלעזר. מאמורא זה נמסרו בספרות חז"ל בעיקר מאמרי אגדה, ולמעט ההשערה כי הוא בן הדור הרביעי לאמוראי ארץ-ישראל (320-350 לספירה), לא ידוע לנו עליו מאומה. דרכו של תלמוד היא שהוא מרכז במקום אחד מאמרים שונים מאמורא כגון זה, שאינו נפוץ בש"ס. לפנינו עשרה מאמרים, כאשר הראשון, 'מאי דיומדין?' – דיו עמודין, הוא העוגן המקשר לסוגייתנו.

לסדרה מקדים 'סימן'. הסימנים נועדו למנות ולזכור חוליות נפרדות המרכיבות חטיבה תלמודית, וזאת על ידי מתן שם – מעין 'קוד' – לכל מרכיב ומרכיב. מנייה כזו דרושה כאשר הסוגיה נשנית על פה, ומכאן שמקור סימנים אלו הוא מן התקופה בה לימוד התלמוד היה על פה ולא מן הכתב. ידוע לנו ממקורות שונים שבזמן התלמוד, עד לסוף תקופת הגאונים, נלמד התלמוד על פה, אף כאשר במקביל היה מצוי תלמוד כתוב. כיוון שכך, יש לראות בסימנים 'עד נוסח' קדום לטקסט התלמודי ולמקורותיו.

בסוגייתנו, חוליות החטיבה הן דרשותיו השונות של ר' ירמיה. אכן, כיוון שאין המדובר במשא ומתן לוגי בו קושייה מובילה לתשובה וחוזר חלילה, נחוצה מערכת סימנים המקלה על זכירת הדרשות וסדר הופעתן. והנה, בדפוסי התלמוד השונים, אין סימן לשתיים מן הדרשות (המצב שונה בכתבי היד, אולם מסיבות שונות בסיס דברינו כאן הוא עדות הדפוס). להלן סדרת המאמרים – ללא הפסקים וההוספות התלמודיות הנספחים עליהם – והסימנים התואמים:

1. ד"יו: דיו פרצוף פנים היה לו לאדם הראשון.
2. למי'נודה: כל אותן השנים שהיה אדם הראשון בנידוי הוליד רוחין ושידין וליילין.
3. שב"ח: מקצת שבחו של אדם אומרים בפניו, וכולו שלא בפניו.
4. זוני'ת: אמרה יונה לפני הקדוש ברוך הוא: רבוננו של עולם, יהיו מזוונתי מרויני כזית ומסורין בידן, ואל יהיו מתוקין כדבש ותלוין ביד בשר ודם.
5. כל בית שנשמעין בו דברי תורה בלילה – שוב אינו נחרב.
6. מיום שחרב בית המקדש דיו לעולם שישתמש בשתי אותיות.
7. נתק'לקל: נתקללה בבל – נתקללו שכניה, נתקללה שומרון – נתברכו שכניה.
8. במי'די'ה: ...לא כמידת הקדוש ברוך הוא מידת בשר ודם: מידת בשר ודם מתחייב אדם הריגה למלכות מטילין לו חכה לתוך פיו כדי שלא יקלל את המלך, מידת הקדוש ברוך הוא אדם מתחייב הריגה למקום – שותק....
9. שלש"ה: שלשה פתחים יש לגיהנם, אחד במדבר ואחד בים ואחד בירושלים...דכתיב נאם ה' אשר אור לו בציון ותנור לו בירושלים.

הדור הבא תלויים בשונותם של הבעל ואשתו ובהשלמתם האחד את השני. אך מעבר לזאת, אופיים וכישוריהם השונים גרמו לכך שבבניית התא המשפחתי לכל אחד יש את מקומו המתאים באופן שאין תחרות וקנאה מובנים בקשר שביניהם. לזו ודאי כוונת הכתוב 'לא טוב היות האדם לבדו, אעשה לו עזר כנגדו'. ומכאן ההוראה-קביעה ש'על כן יעזב איש את אביו ואת אמו ודבק באשתו והיו לבשר אחד'.

כל זה גלוי וידוע. החידוש העצום של ר' ירמיה הוא כי לא רק ייעודם של הזכר והנקבה הוא להיות ל'בשר אחד', אלא שכך הם נבראו מלכתחילה – דו-פרצופין. מבלי לפרוק את המטען הקבלי שנבנה סביב דרשה זו, ניתן לומר שעצם קיומם הנפרד של אדם וחווה אינו טבעי ומקורי. בתחילה הם היוו ישות אחת, ומסיבה זו מגמת גורלם היא השיבה למצב דומה. עוצמתו של תהליך האחדת הגופים, על אף קשייו העצומים, ואולי דווקא בגללם, היא המנוע של הבריאה – 'לשבת יצרה'. הדרשה השנייה מגלה לנו תקופה אפלה ונסתרת בחייו של אדם הראשון. לאחר פרישת אדם מחווה הוא שהה בנידוי מאה ושלושים שנה, שבהן הוליד רוחות. ראשית, מדרש זה מורה לנו על סדר כרונולוגי של חטיבת המאמרים; בתחילה יצירתו של אדם הראשון וכעת נידויו. גם שני המאמרים הבאים משתלבים לאורך קו זה: נח לפני המבול ולאחריו (להלן נדון בשלושת האחרונים).

הקוטביות במאמר זה מיוצגת ע"י שני פרקים בחייו של אדם הראשון. הפרק השני ברור וידוע – בגיל מאה ושלושים הוא הוליד את שת 'בדמותו כצלמו'. על התקופה הראשונה כותב הרמב"ם (מורה הנבוכים, א, ז): 'מכאן למדת שכל מי שלא הגיע לכך שתהיה לו הצורה הזאת...אין הוא בן אדם אלא בעל-חיים, שתבניתו ומתארו תבנית בן-אדם ומתארו, אלא שיש לו יכולת שאין לשאר בעלי החיים לגרום מיני פגעים ולעשות מעשים רעים. זאת מכיוון שהמחשבה ושיקול-הדעת שיש לו, מוכנים להשגת השלמות שלא הושגה'. במחשבה ראשונה, עולה אסוציאציה לאותם הומונידים (הומו-הביליס והומו-ארקטוס), שקדמו לאדם הקדמון המודרני – הומו-ספיינס. אולם במחשבה שנייה, ובמיוחד על רקע מאה השנים האחרונות, דומה שאדם הדומה לחיה אך בעל יכולות הרסניות של בן אנוש – קיים גם כיום. אותם כוחות אכזריים שבאדם, המוגדרים במדרש כרוחות ושדים, מסוגלים לפרוץ ולהשתולל ללא כל שליטה של המוסר. זה קורה כשהאדם לא 'בצלם'. ההיסטוריה האנושית, כמו גם זו המכונה 'פרה-היסטוריה', מעידה ששני מצבי אנושיות ('הומו') אלה אפשריים. על רקע זה נעבור למאמרים האחרונים.

דין בירושלים

שלושת המאמרים האחרונים עוסקים במאפיינים שונים של דין הקב"ה, האחרון עוסק

אלכס טל

לימוד יומי

שבת, נו בתשרי < שישי, ב השון

בבלי עירובין כד < עירובין ל

משנה שבת כ, ה - כא, א < שבת כג, ג-ד

רמב"ם מזקי ממוין יא < גניבה ג

רמב"ם ג"פ שופר סוכה ולולב ג-ה <

קידוש החודש ט-יא